

לתת לשפה שמפריעה את השקט לדבר

ענבר מיכלזון דרורי

כרמיאל

גדלנו בלי לדעת שאנחנו פריפריה. לא הגיעה השמועה לאוזנינו. ואולי כי כרמיאל היא בכל זאת שעתיים וחצי נסיעה מתל אביב, ומי יודע אם שמועה יכולה לשאת כנפיים רחוק כל כך. ידענו שאנחנו "כרמיאליים", ושהחבר'ה עם הצעירים מיישובי משגב שמסביבנו, מעקמים עלינו את האף בכל טיול של התנועה, אבל לא כל כך היה לנו אכפת. בדיוק להפך. שמחנו לצאת עליהם ממש כמו שהם דמיינו אותנו: מופרעים, חסרי תרבות, ערסים ופרחות. זה שעשע אותנו לשחק את הדימוי, להשתמש בו כדי להפחיד, להטיל מורא על אלו שחשבו שהם טובים יותר מאתנו מסיבות שלא לגמרי הצלחנו להבין אז, אך יכולנו להרגיש בהן היטב. אבל גם הם וגם אנחנו היינו בורחים פעם בכמה חודשים ליום בתל אביב, כדי סתם להסתובב ברחובות, כדי להתרגש כל הדרך עד אליה ולהרגיש איך הזמן זז בה מהר יותר. זה היה ברור ששם צריך להיות מישור, או משהו אחר, ושאנחנו עוד לא לגמרי מבינים איך עושים את הטריק הזה שיהפוך אותנו לדבר ההוא, אבל הרגשתנו את התשוקה למרכז. ותל אביב תמיד הייתה שם, תמיד רחוקה מכדי להתערבב לנו בחיי היום־יום. בחיים עצמם אנחנו היינו מרכז העולם של עצמנו. לא חשבנו על עצמנו בתור פריפריה שלה. לא ידענו בכלל שזה אנחנו כשמדברים על פריפריה. חיינו עם ערבים ממג'דל אל כרום, דיר אל אסד ורמה, כאורחים קבועים בכרמיאל,

שהייתה העיר הגדולה לסידורים ולקניות שלהם. הכרנו גם את הכפרים שמעבר לכביש, ובתוך כרמיאל, עם ההתבגרות שלנו בשנות התשעים, הלכה וגדלה "השכונה של הרוסים". "השכונה של האתיופים", לעומת זאת, נותרה שכונה שמסוכן לעבור בה בלילה בדרך הביתה. ככרמיאליים היינו המרכז בעיני עצמנו. למעשה רובנו היינו מזרחים, אבל גם את זה לא ידענו ממש להגדיר. זה היה המובן מאליו שלנו, והרגשנו בו נוח כמו פריוילגים שלא מרגישים בכוח של עצמם.

חלקת האלוהים הפרטית שלי בתיכון הייתה דווקא מחוצה לו, בפינת דשא המוצלת לא רחוק ממנו, מתחת לבניין הספרייה העירונית בכרמיאל. כמו כלה המתקרבת לפגישה עם אהבתה, נמשכתי לאותו שביל בטון לבן, שנמתח כנחש פתייני, חגיגי שכזה, עד הכניסה הממוזגת לבניין המכובד של המקום השקט היחיד שהיה אז בחיי, ואין־סוף האוצרות שמסביבי לא דרשו ממני דבר. מהמבט המפקח של הספרניות הייתי בורחת דרך הדלת האחורית בקומה התחתונה של הספרייה. היא הובילה לפינת הדשא ולעץ גדול, שצמרתו סוכה. בצלו הייתי יושבת, אני וערמת הספרים שלי – לקרוא ולכתוב ושוב לקרוא. המפגש עם יונה וולך בכרמיאל היה מפגש מקודש עם המילים: "תני למילים לעשות כך", היא ציוותה, ואני ידעתי שאין קול בהיר ומשכנע מזה עבורי. זה היה כאילו מישהי מעניקה לי סולם ואומרת: תראי, יש כאן עולם שלם של שפה שעושים בה כרצוננו, יש כאן חופש ופוטנציאל לגדול דרכו. לא ידעתי מה לענות להורים שלי שאמרו לי שתואר ראשון בספרות עברית זה לא מקצוע, והשילוב עם תואר ראשון בחינוך לא באמת ירחיק אותי ממשכורות המינימום שלהם, אבל ידעתי שזאת מתנה לעצמי. שרק כך אצליח להיכנס להיכל המקודש של השפה והידע, זה שבכרמיאל הוכיח את עצמו כעיר מקלט פנימי וחיצוני כאחד.

חיפה, שכונת הדר

הדירה הראשונה של ההורים שלי הייתה בשכונת נווה שאנן בחיפה. כשהייתי מקשיבה לסיפורים, הייתי מדמיינת רחוב סואן ושוקק חיים, הייתי מדמיינת אותם שמחים. אבל יש משהו אפל בעיר הזאת כשיורד הלילה, או כך לפחות הייתי חושבת לעצמי כשהיינו בנות שבע-עשרה שיוצאות למועדון "החורבה" בעיר התחתית בחיפה. היינו יורדות כחבורה ממונית השירות כאילו כל העולם שייך לנו, מוכנות לתפוס את המקום השייך לנו ברחבת המועדון. חיפה הייתה העיר הגדולה, אבל יכולנו לה. היא הייתה במידותינו. כשהיינו קטנים, חיפה הייתה בשבילנו המקום המיוחד שנוסעים אליו פעמיים בשנה: לכבוד שבוע הספר ולפתיחת שנת לימודים חדשה. היה בה הכול, בשכונת הדר, שהייתה אז בשיאה, מפוארת ומשונה, עם רחובות צרים שנפתחים פתאום לכביש ראשי רחב, היינו עולים במעלה הרחוב, מאושרים עם שקיות מלאות בספרים וציוד לבית הספר, מסוקרנים משורת החנויות, שהעמיסו את מרכולתן בצדי המדרכות. אבל כשם שחיפה הודקנה ושכונת הדר הפכה לזיכרון תעתועים, כך גם אנחנו רחקנו מההתלהבות החגיגית, שהייתה בחוויית הלימודים הראשונית. הלימודים הפכו להיות הדבר שבורחים ממנו למועדון, שצריך לסיים מהר כדי להגיע לחלק המעניין של החיים, שרוצים לשכוח ממנו בשנייה ש"יוצאים". תחושת החופש בטרמפ לקריות בשישי בלילה, הייתה מתעצמת במפגש עם אנשים שלא פוגשים בכרמיאל. התלמידות הטובות באמת בשכבה נהגו כמוכן להישאר בבית.

ירושלים, האוניברסיטה העברית, מדעי הרוח

ההחלטה להירשם דווקא ללימודי תואר ראשון בספרות עברית בירושלים, התפתחה מתשוקה לכתיבה. יש משהו מנחם בידיעה שאת לא רק עדה פסיבית לחיים, אלא את עדה כותבת, במיוחד במקום שבו "הרחמים אינם

חלים על הנידונים לאלם, "כפי שכתבה גולדברג. ללמוד מאנשים כמוה רציתי, שמבינים את מה שלא מדובר, שמצליחים לעשות בשפה כרצונם, לפרק ולהרכיב מילים שלא מסתירות כאב, אלא בדיוק להפך: מדברות עבור כל השותקים.

הסטודנטים הירושלמים בחוג לספרות עברית הקסימו אותי עם הצעיף המתאים לכובע, בחורף היפה בעיר הקודש. לא היינו מאותו מועדון. זה היה ברור. לא היה אפשר להתבלבל. הם היו הדבר הכי רחוק מכרמיאלים, ובלתי מושגים אפילו יותר מחיפאים. הקסם היה בשפה, בבתי הוריהם האקדמיים עמוסי הספרים, במשהו שקשה יותר להשיג מכסף. שם גיליתי שהביטחון האמיתי של הנסיכים הירושלמים מגיע לא רק מהיכרות מוקדמת עם החומר הנלמד, אלא מהנטוורקינג, שהוריהם כחברי סגל באקדמיה יצרו עבורם כבר מהתואר הראשון. כה מוזר לשבת ללמוד ביחד למבחן בספרות עברית, ולשמוע כבדרך אגב שכותב המאמר היה בארוחת שישי בבית הוריו של חבר ללימודים. לא הבנתי אז איך המיקומים השונים, שסטודנטים תופסים ביחס למערכת האוניברסיטאית, מעצבים גם את החוויה שלי, אבל הרגשתי שאת המיקום שלי חשפו מוקדם מדי, כשהופתעו לשמוע שאני מכרמיאל, בעוד שהמיקומים שלהם נותרו לא מדוברים. הפערים בינינו, בין מי שעבד לבין מי שלא עבד, בין מי שהגיע מהפריפריה עם שק כבד של ציפיות מהבית לבין מי שנשאר ללמוד במגרש הפרטי שלו, בין מי שמרגיש בבית באקדמיה לבין מי שהוא דור ראשון להשכלה גבוהה, לא היו בדיבור מעולם.

בשנה השנייה ללימודי בירושלים הגיע הרגע שלי לשבור שתיקה, וכתבתי מאמר ביקורת על מה שחוויתי בשירות הצבאי שלי, שפורסם בעיתון סטודנטים, שהקימו חברים ממדעי הרוח, שאליה הצטרפתי כחברת מערכת. אני זוכרת היטב את ישיבת המערכת הראשונה שלי ואת השאלה שהועלתה בה: "מיהו הסובייקט שאתם חושבים עליו כשאתם חושבים על הקורא האידיאלי שלנו?", כשהסטודנטית היחידה מלבדי מביטה אליי

שותקת, בזמן שהגברים הלבנים והאינטלקטואלים מתפלפלים על קווים לדמותו של הסובייקט. לא הכרנו קודם לכן, אבל כשהסתכלנו זו על זו, היה ברור שמישהי מאתנו תאמר: הקורא שאמור להיות גבר, נכון?

החלטנו להתעקש להישאר במערכת העיתון ולכתוב ביחד, החלטה שהחזיקה מעמד כמה גיליונות, עד לישיבת מערכת אחת, שנערכה באופן מיוחד במכון המחקר ואן ליר, לכבוד הצגת מניפסט שכתב עורך העיתון, סטודנט לפילוסופיה. בבת אחת נפרצו כל הסכרים, כמו גל שמתנפץ, ונאמרו המילים כולן. היה זה טקסט ארוך ומייגע, כתוב בעברית אקדמית, שנכתב מתוך עמדה של תוכחה, שהפכה לי את הבטן: "אנחנו דור שלישי בארץ, ילדים להורים העוסקים במקצועות חופשיים, שמהווים נדבך מרכזי בהובלת החברה הישראלית, קוראים ל..."

המסר היה ברור. תחזיקו אותנו, את דור העתיד האיכותי הזה שהוא אנחנו, לפני שנקום ונעזוב לברלין או לדוקטורט בארצות הברית. כשהתחלתי לדבר על הפריווילגיה השקופה שבעמדה הזאת, ששמורה לאלו שמרגישים את עצמם כבעלי בחירה ועל כן גם בעלי זכות לדרוש, הרגשתי איך כפות ידיי מזיעות נוכח השקט שהשתרר.

יכולתי לדמיין את המחשבות שלהם רק מההבעות הפנים המופתעות של הנוכחים. ראיתי בעיניהם שאני מדברת עם יותר מדי אנרגיה. שצריך להנמיך. לעצור. לנשום. שאני נחרצת מדי. שאני מביאה יותר מדי רגש לסיטואציה, אבל הייתי חייבת להפר את כללי הטקס כדי להבהיר את נקודת העיוורון, שלא יכולתי לשתוק נוכחה. הישיבה הפכה לסוערת. פרצופים מובכים בוואן ליר שלא יישכחו במהרה. הרגשתי שהרסתי את ההרמוניה השלווה של הממלכה הלבנה.

שיחת הטלפון שקיבלתי באותו ערב מהעורך הייתה קצרה וקשה. הוא התחייב באוזניי נחרצות ש"הוא לא ייתן שאני אבוא לישיבה שלו ואצעק כמו בשוק", ואני הופתעתי לרגע נוכח הפרץ הרגשי שאחז בסטודנט לפילוסופיה. אני אוהבת מילים. הן חשובות לי. ולכן אני זוכרת אותן היטב.

כאשר הבושה הבלתי נמנעת אחזה בי, לא יכולתי להתנגד לה אף על פי שמבחינה אינטלקטואלית כבר יכולתי לזהות את התחבולה הלשונית שמילים כמו ה"צעקות" ו"שוק" היו אמורות לגרום לי להרגיש. הוא ראה אז את מה שעדיין ניסיתי להסתיר, אבל גם עזר לי להבין שאם הם רואים בי לא יותר ממזרחית מהפריפריה, אז כנראה שאצטרך להתאמץ הרבה יותר כדי להוכיח שהם טעו.

כעבור כמה שנים, כשהתחלתי תואר שני בסוציולוגיה של החינוך, בחרתי לכתוב מחקר איכותני על מילה אחת שהכרתי מגיל צעיר – פרח – ועל מה שהיא מחוללת בחוויית ההתבגרות של נערות מזרחיות מלוד, שאותן ליזייתי והכרתי במסגרת עבודתי החינוכית בעמותה לצמצום פערים חברתיים, שפעלה בעיר. השפה של הנערות בלוד התגלתה כשירה של החומרים, שמהם עשויים החיים. הייתה זו שפה עשירה בתובנות, מדויקת ומעמיקה, ואני קיבלתי מהן השראה לפרק את מיתוס הפרחה, ולחשוף את האופן שבו מילים מייצרות מציאות. ידעתי גם שעכשיו זה הזמן שלי להוכיח. לפרוע את החשבון. לתת לשפה שמפריעה את השקט לדבר.

משפט אחד שחזר על עצמו בראיונות, הזכיר לי את "העמדה שמנגד" שהכרתי מהבית, סוג של היפוך דורי, שההורים שלנו, כדור שני להגירה, גידלו אותנו עליו: אל תהיו כמונו. תהיו מוצלחים יותר. היום, כשאני עומדת לסיים דוקטורט, אני מבינה שלהיות דור ראשון באקדמיה זו חוויה מפצלת במהותה; הנה, הוכחתי. הנה, אמא. תהיי גאה בי. אני לא כמוך. ממש אין קשר. מרצה וכותבת מאמרים נקיים מכל צעקות, בשפה גבוהה כמו שלימדת אותנו שכדאי לאמץ, נטולת כל סימן להמוניות. הנה, אמא. תראי. הצלחתי.

ענבר מיכלזון דרורי כתבה את עבודת הדוקטורט על "התבגרות באינסטגרם: הבניית זהות של בני נוער כהצטלבות של מעמד מגדר ואתניות" במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, בהנחייתו של אורי שוורץ. התזה שכתבה על "מיתוס הפרחה" זיכתה אותה בפרס הראשון של האגודה לאנתרופולוגיה ישראלית, ובמלגת הצטיינות מטעם מרכז ללימודי מגדר באוניברסיטה העברית. עבודת הדוקטורט זיכתה אותה בפרס נשיא מדינת ישראל לדוקטורנטים מצטיינים. כיום חוקרת ומרצה על מדיה חברתית תרבות ובני נוער, וחברה בסגל התכנית לדאטה ודמוקרטיה באוניברסיטת רייכמן.